

A létezés pásztora

ÁPRILY LAJOS KETTŐS ÉVFORDULÓJÁN

Nemrég kezembe került egy életmű-áttekintés Áprily Lajos költészetéről *Tündér-határon* címmel. Szerzője Kada Erika. Megvallott szerzői szándéka szerint műelemzői vezérelve a hívő, az isteni magasság bűvöletében élő és alkotó Áprily bemutatása. Ez is egy lehetséges és fontos nézet a többi közt. A keresztyén hit és az ógörög tragédia szeretetelviségéhez való ragaszkodását a saját korához intézett tiltakozó szavaival fejezi ki a költő *Antigoné*t idéző versében: „En gyűlöltre nem születtem / és itt szeretni nem lehet.” A 20. században megélt történelem embertelenségei ellen vétőzik látszólag panaszkodva, valójában a hűségéről és a lelki-erkölcsi ellenállásról adva példát a drámai hősnő, Antigoné és a krisztusi ember alakjában.

Áprily Lajos költészete, úgy tetszik, nem veszít művészi rangjából a múlt idővel – nem többet, mint karunkban a dráma vagy a művészfilm. Az idei, kettős évforduló – *a költő százharminc éve született november 14-én és ötven esztendeje, augusztus 6-án hunyt el* – jó alkalom arra, hogy különböző nézőpontokból is megvilágítsuk a Nyugat második nemzedékével (Szabó Lőrincel és kortársaival) egy időben ismeretessé vált első könyve óta népszerű nagymester poézisét. Az idén, a reformáció ötszáz éves jubileumán megjelent könyvében Kada Erika joggal emlékezik meg Áprily Lajosról úgy is, mint *a protestáns hagyomány* művészi példaemberéről. Kifejti azt a találó Kós Károly-i minősítést is, hogy Áprily „transzszilván hazafi”, az erdélyi és az egyetemes magyar líra kiválósága, hogy költészete rendkívül gazdag rétegződésű európai és hazai műveltséget ölel fel. Vagy azt, hogy egyike ő a természet Szent Ferenc-i áhítatú énekeseinek. Szívesen hasonlítják őt idősebb francia kortársához, Francis Jammes-hoz, bár hozzátenném, hogy Áprily fegyverektől irtóza is harcosabb védelmezője volt önnön eszméinek. De vallásosságuk közel áll a panteizmushoz. Egyetérthetünk a monográfussal: a költő nem volt sem „urbánus”, sem „népi”, ám talpig ember és magyar európai. A humanizmus magányos, bár nem társ nélküli képviselője. A Nyugat egymást váltó nagyjaival egy időben Kuncz Aladár, Reményik Sándor és Dsida Jenő szellemi kortársa, de Adytól Székely Jánosig, Babitstól Jékely Zoltánig és iskolaigazgatósa idején megismert tanítványáig, Nemes Nagy Ágnesig sok-sok elődje és követője volt és van Erdélyben, az anyaországban. Kortársai közül Bartalis Jánossal és Tompa Lászlóval sokáig „triumvirátust” alkotott erdélyi viszonylatban, de ez a besorolás idővel szükös lett hozzá mérve. Emberi alakja és költői kultúrája igen tág sugarú körre kiterjed: joggal emlegetik Arany János-i szintű mestersegbeli tudását és puritán, értékörző, szeretetre méltó egyéniségét. Nagy szolgálattelvője volt irodalmunknak Erdélyben és itthon, folyóiratok szerkesztőjeként, német, orosz, francia, román és más klasszikusok remekelő műfordítójaként. Legendásan tiszta, etikus és tartásos férfiú volt, mélyen hívő, családszerető és természetimádó.

Mindez nem sikkad el Kada Erika religiózus megközelítésében, de én most máshová helyezem a nyomatékot, mint ő: főként Áprily természetbölcsölete foglalkoztat. Nem mint vallási megnyilvánulás, hanem mint *ember és természet egységét megélt* és féltő, ezért a természetet felélő, vészes korunkban különlegesen időszerű és becses *művészet*. Ez az egység ritkán valósul meg olyan szoros érzelmi és gondolati egységben, mint az ő lírájában. Az ősi eredetű toposzok, csúnya szóval szépségkellékek újjáélednek és kivirulnak, s tárgyszerűségükben is személyessé válnak. Levetik pusztán dekoratív jellegüket a tájak, égitestek

és évszakok. Megkísérlem, a tőle oly eltérő alkatú Baudelaire egyik sora igencsak illik az ő nézetére: „Templom a természet.” (*Megfelelések*, Tornai József fordítása.) Áprily egy helyütt Baudelaire és Verlaine tanítványának vallja magát, míg fia, Jékely szerinte inkább Apollinaire szellemi kortársa. Ezzel van némi vitám, mert az illúziótlanabb Jékely közelebb állt *A rossz virágai* költőjéhez, mint ő: a viszonylagossá torzult értékeket szívesebben vette szemügyre a groteszk oldalukról, míg Áprily gyakrabban érezteti a hagyományosan felfogott szépség és jóság egyértelmű fölényét a rúttal és a rosszal szemben. Az utóbbi személyiségének minden ízével együtt lélegzett a tájjal, növényekkel és állatokkal – főként a dalos madarakkal –, sziklával, hegyorommal, tengerszemmel, folyóval, patakokkal, felhőkkel, hóval és csillagokkal. Költői nyelve is a természeti jelenségek szépségével együtt zenél, mint a madárdaltól, a fácánrikoltástól, a szarvasbögéstől és a rovarzűmmögéstől hangos erdő-mező. Oly gazdag a színekben, mint a virágok, a lepkék és kedvenc énekesmadarai. A női szépség is minduntalan felvillan hol képzeletében, hol a diákkor „elvesztett paradicsomából” mérítve, hol családjának gyermeklányaiban gyönyörködve. Híres verse, a *Március* a legboldogabb magyar versek egyike. Kimeríthetetlen ő az élet felemelő dolgainak megjelenítésében – de aggódó, szorongó féltésében is. A barbizoni eredetű plein air-festészettől a posztimpresszionistáig terjed az a képzőművészeti áramlat, amelynek megfeleltethető verses tájképei. Képzeljük el ehhez a krisztusi „jó pásztor” végtelen szeretetének kisugárzását és az antik drámák tragikus életérzését! A hol idillikus, hol félelmetes szépség megtelik verseiben az egzisztenciális aggodalommal éppúgy, mint a felnőtten, öregén felidézett gyermekkor életörömeivel. S azzal is, amit Kada Erika hangsúlyoz: a megélt szakralitás üdvözítő, mindenségre sóvár ihletével.

Érdekes összehasonlítás lenne, ha egymás mellé helyeznénk Áprily Lajos és Szabó Lőrinc költészetét. Az utóbbi a létharc, a *struggle for life* kegyetlen törvényére szegezi tekintetét, Áprily pedig a nagy harmóniát érzékeli még a létért küzdő lények összezsapásaiban és a mulandóság fájó tudomásulvételében is. Ünnepli az összetartozást, a genetikai szükségyszerűséget és elrendeltetést, protestáns értelemben. *Az irisórai szarvasról* sokszor megírták, hogy a hűség verse. Hűség a fajtához, jelképesen a nemzethez (ősi totemállataink egyikéről van szó), az erdélyi őshazához, amelynek egyik legnosztalgikusabb, de legkevésbé „irredenta” elfogultságú énekese Áprily Lajos – éppúgy,

mint a saját nemzedékéből ugyancsak kimagasló fia, Jékely Zoltán. Ez a *Cantata profanával* egytövű, nagy vers a legözöndöcsödtebb erotika verse is, nem csak honvágyat kifejező mű. A szarvasbögés hívó szava, amely a fogságban felnevelt vadat visszahívja a vadonba, kifejezetten a nemiségre utal. Megkísérlem, hogy kevés vers van, amely olyan erővel szólaltatja meg ezt a természeti eredetű ösztönt, mint a szemérmesnek tartott, szerelmi lírájában nem túlzottan bővelkedő Áprily műve. A „tisztá forrás” szóösszetétel is itt szólal meg elsők között a műköltészetben, s nem túl merész ötlet, hogy Áprily a bartókiság egyik elődje líránkban, amelyből hogy is hiányozna az *Allegro barbaró*-i „vadság” modern mivoltának ismerete. Áprily ráértett egy ma is élő és virágzó költői áramlatra, amely remekművek sorát indította el a lírában és más művészetekben Bartók, Ady és József Attila óta.

Áprily költészetének egyik lehetséges és szükséges nézőpontja, a természetfilozófia még sok gondolatot elindít bennem. Heidegger szerint az archaikus görög filozófiában az ember nem mint „hatalomra törő akarat” jelenik meg, mint ahogy Nietzsche hirdette a „felsőbbrendűekről”. Az ember az antikvitásban még nem vált külön a világegyetem működésétől: annak részeként alkotott képet önmagáról. Ennek megfelelően az ember nem „a lét ura”, hanem „a lét pásztora”. (Az idézetek a világháló *Természetfilozófia* címszavának értelmezéséből valók.) Lényeges itt a *hatalomra törő akarat* terminusa. Áprily a háborúkon háborogva versben vitatja az ifjúkorában megismert, nagy hatású filozófus, Nietzsche felfogását, főként az „élj veszélyesen” közveszélyességét (*Nietzsche ellen*). A krisztusi szeretet védelmében fordítja versét pajzsként az „Antikrisztus” eljövételét jövendölő vagy éppen tudomásul vevő gondolkodó felé. A gyilkos háború a költő szemében nem igazolja, hanem ellenállásra szólítja fel az igaz lelkeket akkor is, ha „tette gyöngék”, mint eleinte Hamlet, vagy olykor Ady Endre („Én, beteg ember, csupán csak várok...”). Áprily nem prófétál, csak elmélyült gondolkodásra és békeszeretetre serkenti olvasóit. Mint nyáját a pásztor az égiháborúban, óvja népét a dühtől és a gyűlölködéstől. Egész költészetét, a sztoicizmus és az epikureizmus között egyensúlyozó meggyőződését, szeretetet és jóakaratot sugárzó egyéniségét ennek a szándéknak szentelte. A pásztor egyúttal az Ábel-ember választása, akinek áldozatát az Úr őszintébbnek ítélte, mint Káinét. A művelődés történetéből ilyen szabad szellemű alakokról írt példázatok: a „pártok és idők felett” álló rotterdami Erasmus; a Bethlen Gábor udvarában

vendégeskedő és Gyulafehérváron tanító német Martin Opitz költő-pedagógus; a meghalni hazatért Apáczai Csere János és holland felesége, Aletta (mindketten a Házsongárdi Temetőben nyugszanak); a modern filantróp, Albert Schweitzer; Dante, aki „maga csinált pártot „önmagából”; a víz és a tűz közös emberáldozata, Shelley; a szabadságért meghalni kész Petőfi; a bölcs, békeszerető császár, Marcus Aurelius; a gyermekkorával együtt „elvesztett paradicsom” névadója, Milton; gyengülő szemű öregkorában a vak Oidipusz; a hazájából száműzött költő, Ovidius – mutatóul elég ennyi a példák közül.

Néhány szó a parnasszusi szépséghez hű (és ebben csakugyan Baudelaire-hez és Verlaine-hez hasonlítható) formaművész jellemzéséről. Nevéhez kapcsolható a négysoros műforma *műfaji* rangra emelése. Az ő *kvartettje* nem csak a szintén kis terjedelmű, eredetileg sírfeliratnak, később tollcsaták vívására is alkalmas epigrammával rokon az előkészítő résszel és a csattanóval. E miniatűr formája sokszor nagyobb szabású gondolati költemények tömörített változatának tekinthető: hol elégiának, hol ódának tetszik – sokszor fohásznak, imának. Az aforizmához is hasonlít: bölcs mondás, amelyet egy felvillantott élethelyzetből párolt le néhány sorban. E versforma életművének utolsó évtizedeiben vált különösen jellemzővé. Volt persze hajlama nagyobb ívelésű kompozíciók, párbeszédű balladák, románcok, elbeszélő és gondolati költemények alkotására is. Antik és nyugat-európai és ütemhangsúlyos költeményei a *techné* szempontjából is poétikai alpművek, az igényes gondolatnak sosem fölé rendelve, hanem vele összhangba hozva. Csodás bravúrokra képes. Az *Ómagyar Mária-siralomból* gyönyörű, modern átíratot készített. Menyének, Jancsó Adrienne előadóművésznek pazar versmondásra alkalmat adó, romantikus verset írt (*Szélvihar*). A schilleri, beethoveni *Örömóda* ritmikái allúziójában (*A túlsó partról*) mintegy a visszájára fordítja elkeseredésében az ünnepi éneket, mint Thomas Mann zeneszerző hőse a *Doktor Faustus*ban. Kedvence, Ady *Az Értől az Oceanig* című versének ellentettjét írja meg kongeniálisan – nála a pisztrángok a tenger felől úsznak fel árral szemben ívóhelyükre, a hegyi patak eredetéhez (*Pisztrángok kara*). Világa főként az erdélyi szülőföld, öregén a Visegrádi-hegy tája és a belső végtelen írott és álomi könyvtára – de szellemének haladási főiránya vertikális: a végtelen magasságba tart. 🍀

LEXIKON Áprily Lajos, született Jékely Lajos (Brassó, 1887. november 14. – Budapest, 1967. augusztus 6.) költő, műfordító. Fia, Jékely Zoltán költő. Középiskoláit a székelyudvarhelyi gimnáziumban kezdte, majd 1899-ben családjával Kolozsvárra került, s a református kollégiumban tanult. 1909-ben a kolozsvári egyetem bölcsészkarán szerzett magyar–német szakos diplomát. Nagyenyeden lett tanár: kisebb-nagyobb megszakításokkal tizenhét évig tanított a „dús hagyományú” városban, s ezalatt kiállt Ady költésze mellett. *Jékely Lajos* néven az *Erdélyi Lapok*ban jelentkezett, Kovács Dezső azonban megróttá „modern” hangja miatt, mire a költő évekig nem kísérletezett újabb publikálással. Verseit Áprily Lajos néven először 1918-ban az *Új Erdély* közölte, majd az *Erdélyi Szemle*, a *Napkelet* és a *Pásztortűz* is helyt adott írásainak. Ugyanakkor az Erdélyi Irodalmi Társaság és a Kisfaludy Társaság mellett a Kemény Zsigmond Társaság is tagjává választotta. Első költői sikerei után 1923-ban Dijomba ment, ahol a francia nyelv tanításához is diplomát szerzett. 1924-ben elfogadta Kuncz Aladár meghívását, s együtt szerkesztették a kolozsvári *Ellenzék*

irodalmi mellékletét. 1926-ban családostul Kolozsvárra költözött, s a református kollégiumban tanította a magyar és a német irodalmat. Ugyanebben az évben részt vett az erdélyi magyar írók első marosvécsi találkozóján, s az 1928-ban induló *Erdélyi Helikon* szerkesztője lett. 1929 őszén Budapestre költözött, s tíz évig a Baár-Madas Leánynevelő Intézet igazgatója volt. Elvállalta a *Protestáns Szemle* szerkesztését is. 1943 szeptemberében, miután nem volt hajlandó az iskolájában a zsidótörvények szabta felvételi rendelkezéseket végrehajtani, felmondott, nyugdíjba vonult, s Visegrád mellett, Szentgyörgypusztán telepedett le. Hosszú éveken át csak fordításaival volt jelen az irodalmi életben, versekkel az 1950-es évek közepétől jelentkezett újra. Verseinek leggazdagabb válogatását már csak a halál árnyékában érthette meg. Nyolcvanadik születésnapja előtt halt meg a hárshegyi szanatóriumban. Verseiből német, angol, francia, szlovák, román és lengyel nyelven jelentek meg fordítások. Ő maga a világirodalom egész sor remekét tolmácsolta a magyar olvasónak. A műfordítás sose jelentett számára mellékes foglalkozást. Legszámtotvebbek német, orosz és

román fordításai, de fordított angol, francia, latin és kínai költőktől is. Puskin *Anyeginjének* vagy Ibsen *Peer Gyntjének*, Schiller *Wallensteinjének* fordítása a magyar műfordítás-irodalom remekei közé tartozik. A román költészetnek egyik legihlettebb tolmácsolója.

FŐBB KÖTETELI: *Falusi elégia* (versek, Kolozsvár, 1921); *Rasmussen hajóján* (Berlin, 1926); *Vers vagy te is* (antológia és új versek Kuncz Aladár bevezetőjével, Kolozsvár, 1926); *Az aranyosó balladája* (Kecskemét, 1934); Áprily Lajos–Kerecsényi Dezső–Vajthó László: *Magyar olvasókönyv a protestáns gimnáziumok és leánygimnáziumok 1-3. oszt. számára* (Franklin, Budapest, 1938); *Ábel füstje* (válogatott versek, drámák, Szépirodalmi, Budapest, 1957); *Az aranyasarvas* (műfordítások, 1964); *Jelentés a völgyből* (versek, 1965); *A kor falára* (válogatott versek, Szépirodalmi, Budapest, 1967); *Akarsz-e fényt?* (versek), *A bíboros* (dráma), utószó Jékely Zoltán, Szépirodalmi, Budapest, 1969); *Megnőtt a csend* (összegyűjtött versek, Szépirodalmi, Budapest, 1973); *Válogatott versek, 1945–1967*; válogatta: Jékely Zoltán, Magvető–Szépirodalmi, Budapest, 1978).